

Наставно–научном већу
Филозофског факултета
Универзитета у Београду

На предлог Одељења за историју, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој VII редовној седници, одржаној 26. септембра 2019. године, изабрало чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације докторанда МА Мирослава Радивојевића, под насловом *Србија и Русија 1913–1918*. За чланове Комисије изабрани су: др Сузана Рајић, редовни професор Филозофског факултета, Универзитета у Београду, ментор кандидата; др Чедомир Антић, ванредни професор Филозофског факултета, Универзитета у Београду; и др Слободан Ђукић, пуковник, доцент на Војној академији, Универзитета одбране у Београду. Комисија је прегледала предату дисертацију и има част да Већу поднесе следећи:

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Мирослав (Стојан) Радивојевић рођен је 17. септембра 1988. у селу Брза код Лесковца. Завршио је Основну школу „Бора Станковић“ у Вучју и Економску школу „Ђука Динић“ у Лесковцу. Основне и дипломске академске студије историје – мастер завршио је на Филозофском факултету, Универзитета у Новом Саду. Као студент завршне године основних студија (2010/2011) и дипломских академских студија – мастер (2011/2012), био је стипендиста Фонда за младе таленте Републике Србије. Докторске студије историје уписао је децембра 2012. године на Катедри за историју српског народа у новом веку, Одељења за историју, Филозофског факултета у Београду. Прво као стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а потом као истраживач-сарадник, ангажован је на пројекту „Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси“ (Ев. број 177014) и запослен на Филозофском факултету у Београду. Сарадник је Матице српске је на изради *Српског биографског речника* од 2011. године. У периоду 2013–2017. обавио је седам студијских истраживачких боравака у Руској Федерацији и два у Републици Македонији.

Предлог теме докторске дисертације под насловом *Србија и Русија 1913–1918*. одбранио је 25. фебруара 2015. године пред Комисијом коју су чинили: др Радош Љушић, редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Београду; Божица Младеновић, редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Нишу; и др Милош Јагодић, ванредни професор на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Наставно-научно веће је на својој XIX редовној седници, одржаној 14. маја 2015. године, након добијања сагласности Већа научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду, одобрило докторанду израду докторске дисертације.

Завршена теза написана је на српском језику, ћиричним писмом и обликована у складу с *Упутством за обликовање докторске дисертације*. Рад је пагиниран од Предговора до Биографије, на страници 394, након које су приложене потписане изјаве: О ауторству, О истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и О коришћењу. Теза је писана са научним апаратом, а поред основног текста садржи и шест табела.

2. Предмет и циљ дисертације

У домаћој и руској историографији постоје студије о односима између Србије и Русије за време Првог светског рата. У питању су књиге: Никола Поповић, *Односи Србије и Русије у Првом светском рату*, Београд, 1977; Юрий Писарев, *Великие державы и Балканы накануне Первой мировой войны*, Москва, 1985; Исти, *Тайны Первой мировой войны. Россия и Сербия в 1914-1915 гг.*, Москва, 1990; Исти, *Сербия на Голгофе и политика великих держав 1916 г.*, Москва, 1993. Пошто су ова дела старија и више деценија, а ради преиспитивања и употпуњавања научних резултата, било је неопходно спровести нова истраживања. Овде посебно наглашавамо чињеницу да су поједини, раније затворени архиви у Руској федерацији и бројни архивски фондови данас доступни истраживачима. Истовремено, политичко-идеолошку обојеност наведених књига ваљало је отклонити употребом стриктно научне методе. Основни предмет тезе *Србија и Русија 1913–1918*. представља детаљна анализа политичких, дипломатских, војних, образовних, културних и финансијских веза између Србије и Русије од 1913. до 1918. године. Период који је обрађен у раду представља заокружену целину и обухвата догађаје од склапања Букурешког мира до проглашења Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, са краћим освртом на однос Руске империје према формирању и распаду Балканског савеза.

У дисертацији, коју је предао кандидат Мирослав Радивојевић, детаљно је анализиран унутрашњи и спољашњи положај Краљевине Србије у контексту српско-руских веза. Истовремено, пажња је усмерена на то да се ти односи сагледају у оквиру шире перспективе међународне политике у датом периоду. Истраживање се у основи базира на архивским материјалима, необјављеној грађи, чији највећи део није искоришћен у досадашњим историјским истраживањима. У изради дисертације кандидат је пошао од темељних одлика класичног историографског приступа, утврђеног на свеобухватној и критичкој анализи историјских извора. Теза је написана на основу необјављене и објављене грађе руске и домаће провенијенције, те релевантне литературе. Главни извори налазе се у фондовима архива – Руске Федерације: Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА), Российская государственная библиотека, Научно-исследовательский отдел рукописей (НИОР РГБ), Дом русского зарубежья имени Александра Солженицына; Републике Македоније: Државен архив на Република Македонија (ДАРМ); и Републике Србије: Архив Србије (АС), Архив Југославије (АЈ), Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ), Војни архив Србије (ВА), Посебни фондови Народне библиотеке Србије (ПФ НБС).

Користећи грађу из страних и домаћих архива кандидат је покушао да одговори на слабо расветљена питања у историографији: каква је улога Русије у утврђивању стања насталог Букурешким миром; како је текла руска акција усмерена ка побољшању српско-бугарских односа; зашто је Русија пружала подршку Србији у овом периоду; због чега је Србија највећу помоћ очекивала управо од Петрограда; како су у руским званичним круговима посматрали краља Петра, регента Александра, Николу Пашића и друге личности из српског државног врха; на који начин је Русија гледала на унутрашња збивања у Србији; зашто је дискретно подржавала и помагала србијанско-црногорско приближавање; колики је значај различитих облика руске помоћи Србији током Првог светског рата; како су притисци Русије на Краљевину Србију у фази преговора око придобијања нових савезника утицали на међусобне односе; какви су савети слати Србији, посебно крајем 1915. године, током напада Централних сила и Бугарске; како је Русија гледала на прикупљање добровољаца из редова аустроугарских заробљеника за српску војску; да ли је обрачун српске владе са Црном руком имао одраза у билатералним односима; на чему су се заснивали српско-руски односи након Октобарске револуције; како је на спољну политику Краљевине Србије утицао излазак Русије из рата; колико се успело у прикупљању и транспорту добровољаца за српску војску из редова

аустроугарских заробљеника у Русији, посебно током 1918; да ли су и у којој мери промењене прилике у Русији, утицале на стварање југословенске државе; какав су утицај на Србију имали односи Русије са осталим великим силама.

Основни циљ дисертације био је да се на основу доступних извора и литературе сагледају и објасне српско-руски односи у целини, у периоду од 1913. до краја 1918. године. Иако је за реализацију овог истраживања био потребан висок ниво општег и научно-методолошког образовања и искуства, слободни смо да приметимо, да је кандидат у потпуности испунио постављене циљеве.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Русија је у наведеном периоду представљала најважнији спољнополитички ослонац Србије у дипломатским, финансијским и војним питањима. На другој страни, Србија се позиционирала као „једини прави савезник Русије на Балкану“. Кандидат је у дисертацији показао да су, и поред расцепа за време Другог балканског рата, из Петрограда наставили напоре за ново српско-бугарско зближење, као окосницу будућег словенског савеза, све до јесени 1915. године. Поред тога, у тези је јасно доказан значај одлуке царске владе, за време Јулске кризе, да стане у заштиту Србије, насупротив експанзионистичким тежњама Аустро-Угарске. Тиме је она „малом савезнику“ пружила шансу да се избори за опстанак и испуњење својих ратних циљева. Русија је и током Првог светског рата наставила да пружа обимну дипломатску, материјалну, финансијску, хуманитарну и војну помоћ. Као доказ томе, кандидат је анализирао преписку између држава Антанте, као и изворе о разним видовима директне или индиректне потпоре руске стране. У дисертацији је јасно истакнута промена у српско-руским односима, која је наступила након Фебруарске револуције; слабљење утицаја Петрограда у међународној политици, али и неповерење српске владе према новој власти. И поред тога, није дошло до прекида узајамних односа, чак ни након Октобарске револуције. Србија је одређено време током 1918. покушавала да упоредо одржава односе са контрареволуционарним покретима у Русији и бољшевицима.

Кандидат је дао ново тумачење односа руске владе према југословенском програму и скинуо идеолошке наслаге са тумачења Лондонског уговора. Русија је, наиме, у том међународном уговору успела да очува апсолутни интерес Србије у широком приступу мору, а уступке Италији чинила од зоне јадранске обале намењене Хрватима. За разлику од увреженог гледишта у историографији, аутор дисертације направио је разлику и у разумевању става Русије током напада Централних сила и Бугарске у јесен 1915. године.

Према резултатима његовог рада, у Петрограду на помоћ тада једином балканском савезнику нису гледали као на „трећеразредни циљ“, те тражила тек пролаз преко Румуније, како се то до сада тумачило, већ су чинили озбиљне напоре да скупе довољно трупа и испуне услове за румунски улазак у рат, и тиме одлучно помогну Србији.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација *Србија и Русија 1913–1918*. састоји се од Предговора (стр. 1–11); основног текста који је подељен у шест поглавља: *Балкански савез* (стр. 12–34), *Предах* (стр. 35–118), *На почетку рата* (стр. 119–218), *Од пропасти Србије до Фебруарске револуције* (стр. 219–276), *Краљевина Србија и Привремена влада* (стр. 277–313), *Са бољшевицима* (стр. 314–362); Закључка (стр. 363–367), Пописа коришћених извора и литература (стр. 368–393) и биографије аутора (стр. 394).

Прва целина носи наслов *Балкански савез* (стр. 12–34) и у њој је представљено како су интереси Русије у мореузима (Босфор и Дарданели) и супарништво са Аустро–Угарском, одредили њено држање према савезу балканских држава, подршку формирању и покровитељство. Из Петрограда су, након почетне сумњичавости и резервисаности, стали на страну интереса хришћанских држава у Првом балканском рату (1912–1913). У српско–бугарском спору око Македоније, пак, Русија се трудила да отклони несугласице између савезника. У томе није успела. Избијање Другог балканског рата, у одређеном смислу, могло би да се посматра као руски неуспех, тј. победа аустроугарске политике.

Друго поглавље насловљено *Предах* (стр. 35–118), подељено је на три потпоглавља: *Ново стање на Балкану* (стр. 35–65), *Ослонац на Русију* (66–92) и *У решавању старих спорова* (93–118). У њему су анализирани српско–руски односи од Букурешког мира до избијања светског сукоба. У овој целини посебна пажња посвећена је променама које је изазвао Други балкански рат, те раду Русије на српско–бугарском помирењу. Она је помагала учвршћивање стања насталог Букурешким миром, што је изузетно користило Србији; пружала подршку у питањима разграничења са Албанијом, изградње Јадранске пруге, финансијским зајмовима у иностранству и другим питањима од интереса за Србију. Претежна упућеност Србије на Русију утицала је да позиција руског посланика у Београду, Николаја Хартвига, превазиђе положаје колега у дипломатском кору. Кандидат је у овом делу рада дао потпуно нов поглед на посматрање појединих питања. До сада се, између осталог, мислило да је Аустро–Угарска дала само посредан

подстрек за упад Албанаца у нове крајеве Србије, у јесен 1913. године. На основу информација руске обавештајне службе аутор дисертације је утврдио да је Војна канцеларија аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда имала значајну улогу и унапред планирала развој устанка и нереди. У крајњој инстанци то је требало да доведе до интервенције Двојне монархије против Србије.

На почетку рата (стр. 119–218) наслов је треће целине, која се, такође, састоји из три дела: *Избијање сукоба* (стр. 119–141), *Ратно савезништво* (стр. 142–167), *Дипломатски фронт* (стр. 168–218). Ово поглавље обухвата период од Јулске кризе до напада Централних сила и Бугарске на Србију, октобра 1915. године. Посебна пажња, поред одлучног држања Русије у јулу 1914. године, усмерена је ка њеној војној, материјалној, хуманитарној и финансијској помоћи Србији. С друге стране, утврђено је да је, у дипломатским иницијативама Антанте ради придобијања нових савезника, Петроград правио уступке на рачун територија које су припадале или на које је претендовала српска држава.

Четврто поглавље је насловљено **Од пропасти Србије до Фебруарске револуције** (стр. 219–276). Подељено је на три мање целине: *Голгота Србије* (стр. 219–245), *Добровољачко питање* (246–263) и *Заступник српских интереса* (264–276). Кандидат је у њему анализирао разлоге за недолазак руске војне помоћи приликом напада Централних сила и Бугарске на Србију, у јесен 1915. године. И поред немогућности за слање трупа, Русија је тада пружила значајну дипломатску потпору у пребацивању српске војске са албанске обале, снабдевању и поновном обнављању њене борбене моћи. На руској територији се, уз дозволу и благонаклон став власти, формирала и попуна за проређене српске трупе, у виду Добровољачке дивизије, касније корпуса, састављеног од аустроугарских заробљеника са Источног фронта, који су највећим делом чинили Срби. Из Петрограда су наставили да пружају значајно садејство у спољнополитичким иницијативама Србије, првенствено око јачања Солунског фронта и савезничке офанзиве на непријатеља са Балкана.

Врло важном аспекту слабљења Русије и последицама по међународну позицију Пашићевог министарског кабинета посвећено је поглавље **Краљевина Србија и Привремена влада** (стр. 277–313). Попут претходних, и оно је подељено у три мања одељка: *У промењеним околностима* (стр. 277–289), *Добровољачки корпус Црна рука и Русија* (стр. 290–305) и *Југословенски програм и Русија* (стр. 306–313). Кандидат је показао како је, услед слабљења Русије, њена помоћ Србији у питањима ревизије савезничких уговора и јачања Солунског фронта имала врло ограничен домет. Невоље са

Добровољачким корпусом, које су настале услед укључивања већег броја Хрвата и Словенаца, настављене су током 1917. године. Довеле су до делимичног осипања јединице и појаве тзв. дисидентског покрета. Велику улогу у томе имало је нестабилно стање код домаћина, али и делатност чланова Црне руке. Српска влада је, на крају, успела у намери да јединицу пренесе на Солунски фронт. Кандидат је утврдио да је, услед католичког елемента, царска Русија била скептична према плановима о југословенској држави и нагињала идеји проширене Србије. Привремена влада је била много наклоњенија програму уједињења Срба, Хрвата и Словенаца и начелно га је подржавала.

Последње поглавље носи назив *Са бољшевицима* (стр. 314–362) и садржи три потпоглавља: *Однос према новој власти* (314–324), *Србија и контрареволуција* (325–347), *Срби у руском хаосу* (348–362). У њему је представљен период након доласка бољшевика на власт, када су се односи између две земље развијали под сасвим другачијим околностима. Српска влада била је врло скептична према „црвенима“, али није раскидала дипломатске односе. Упоредо, Србија је одржавала везе са разним контрареволуционарним владама. Кандидат је показао како су се Срби у Русији борили на обе стране у грађанском рату, а одређен број се укључио и у формирање Југословенске комунистичке групе у склопу Руске комунистичке партије (бољшевика). Од посебног значаја је тумачење да је, у време доношења Прводецембарског акта о стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Русија била преокупирана својим спољашњим и унутрашњим проблемима, те није имала утицаја на завршетак процеса југословенског уједињења.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Као што се види из претходног текста, дисертацијом се употпуњавају, коригују и значајно допуњују досадашња сазнања о Србији у Великом рату, те о њеним сложеним везама са Русијом у том периоду. Стога дисертација представља велики допринос историјској науци. Уважавајући досадашња научна достигнућа из ове области, кандидат Мирослав Радивојевић дао је један сасвим нови поглед и ново тумачење у готово свим аспектима обрађене теме. Истраживањем на необјављеној и објављеној изворној грађи, мемоарима, дневницима и штампи, те коришћењем релевантне литературе, аутор је написао изворно засновану и целовиту студију српско-руских односа у периоду од 1913. до 1918. године. Дисертација пружа један квалитативно сасвим нов поглед на српско–руске односе, али и на политичку и дипломатску историју Краљевине Србије, што ће имати

великог значаја и утицаја на даљи правац проучавања ове проблематике у историјској науци.

6. Закључак

На основу свега изложеног, а с обзиром на то да је дисертација у свему урађена према одобреној пријави, да је оригинално и самостално научно дело, те да су се стекли услови за њену јавну одбрану, чланови Комисије имају част да Наставно–научном већу Филозофског факултета у Београду предложи да се докторанду МА Мирославу Радивојевићу **одобри усмена одбрана** докторске дисертације *Србија и Русија 1913–1918*. Том приликом чланови Комисије ће кандидату саопштити мање примедбе и сугестије, у циљу евентуалног побољшања садржаја дисертације.

У Београду,
02. октобра 2019.

Чланови Комисије:

Др Сузана Рајић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
(ментор кандидата и писац извештаја)

Др Чедомир Антић, ванредни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Др Слободан Ђукић, пуковник, доцент
Војна академија, Универзитет одбране у Београду